

ODRAZI OVIDIJEVE DIKCIJE I TEMATIKE NA NEKE JUŽNOHRVATSKE LATINISTE

(Dalmacija, Dubrovnik, Kotor)

Publije Ovidije Nazon izvršio je snažan uticaj na hrvatske latiniste. Mnogi južnohrvatski latinski pjesnici svoje pjesme sastavljaju u stilu Ovidijevu. Imitacija i reminiscencija iz gotovo svih Ovidijevih djela nalazimo u mnogim pjesmama hrvatskih latinista. Očito je da su Metamorfoze, zatim elegije iz progonstva imale velik utjecaj na naše starije pjesnike. Važnu ulogu imao je ondašnji školski sistem jer su se u školama čitala i Ovidijeva djela. Kao dokaz za čitanje i dobro poznavanje Ovidija i drugoj polovini 15. stoljeća¹ neka posluži i jedan Ovidijev stih unesen u pismo koje su god. 1457. dubrovački kancelari, notari i senatori uputili ugarskom kralju, moleći ga da nešto poduzme da se stane na put Turcima: „Ako se ne suprotstaviš u početku, bit će kasno spremati lijek“². U inventaru knjiga dovezenih iz Mletaka god. 1519. nalazimo i Ovidijeva djela.³

U ovoj studiji osvrtnat ćemo se na više neolatinjskih hrvatskih pjesnika i u njihovim pjesmama ukazivati na odraze Ovidijeve tematike i dikcije.

DUBROVNIK

Karlo Pucić (1458—1522)

U zbirčici ovoga prvog dubrovačkog pjesnika⁴ nalazimo i nešto Ovidijeva uticaja. Njegove su elegije inače, što se dikcije tiče, pisane sasvim kao pjesme rimskih elegičara. U prvoj elegiji (punoj lirizma i mitološke metaforike) pjesnik govori o svojoj Njezi (Agnezi) i, među ostalim, kaže:

¹ Isp. Ivan Božić, *Pojava humanizma u Dubrovniku*, Hist. pregled, Beograd, 1955, str. 12. Isp. i Henrik Barić, *Naš prvi humanista*, Članci i studije, Beograd 1943, str. 47—54 (SKZ, knj. 304).

² Isp. Ovid. *Remedia amoris*, 91—92:

Principiis obsta: sero medicina paratur,

Cum mala per longas convalueres moras.

³ Isp. I. Božić, o. c. str. 13.

⁴ Caroli Putei, patricii Ragusini *Elegiarum libellus de laudibus Gnesae puellae*, Venecija 1495; Isp. primjerak u Sveuč. biblioteci u Zagrebu, sign. SM IV 26. D. 21; Građa 8 (1915), str. 176—180; Đ. Körbler, Rad 216 (1916).

Altitonans pro te sumpsisset mille figuras,
 Pro te pavisset pulcher Apollo greges!
 Non Elenam, sed te Phrygius rapuisset adulter,
 Te Iovis ob Danaen destituisset amor.
 Gnosida Nyctelius, Daphnen sprevisset Apollo,
 Lux mea, si talem saecula prisca darent. (19—24)

Spomenute Jupiterove ljubavne avanture poznajemo iz Ovid. *Metam.*, isp. IV, 610—612, gdje se priča kako se Jupiter Akrisejevoj kćeri Danaji približio u obliku zlatne kiše, pa je Danaja tako postala Persejeva mati. Priča o Apolonu i Dafni prva je romantična metamorfoza (*Metam.* I, 452—567). Za Bakhov nadimak *Nyctelius* isp. npr. *Ars amat.* I, 565. Tragova Ovid. pjesama nalazimo i u trećoj elegiji: Amorova pobjeda, poređenje ljubavnika sa vojnikom i sl.; isp. *Amores* I, 1, 2; I, 9; II, 1; III, 1. Pucićeve stihovi

Me puer invenit meditantem vana Cupido.
 „Cur“ ait „in cassum tempus inane teris?
 Sis meus et nostris miles fer signa triumphis!
 Otia te nimium desidiosa iuvant.“
 Sic ait et certo telum demisit ab arcu
 Et mea percussit pectora saevus Amor. (3—8)

predstavljaju reminiscenciju na Ovid. *Amores* I 1, 21—25:

Questus eram, phraretra cum protinus ille soluta,
 Legit in exitium spicula facta meum,
 Lunavitque genu sinuosum fortiter arcum

 Me miserum! Certas habuit puer ille sagittas.

Ilija Crijević (1463—1520)

U Crijevićevoj zbirci pjesama najviše se osjeća Propercijeva dikcija. Nešto odraza pjesnika Ovidija nalazimo u Crijevićevim pjesmama četvrte knjige (Flavijin ciklus pjesama). Flavija (Fulvija) je poznavala hrvatski jezik i po mnogočemu se zaključuje da je održavala intimnije veze sa mladim Crijevićem⁵. Prema redoslijedu pjesama iz Agićeva prijepisa navest ćemo neke reminiscencije iz Ovidija u Crijevićevoj zbirci.⁶

Slično Ovidiju, koji na više mjesta govori o prolaznosti mladosti (Napr. *Ars. amat.* III, 59—82; *Tristia* III 7, 31—36), Crijević kaže u IV, 8 Flaviji:

Non semper fulvi radiant in vertice crines,
 Purpureoque micat lacteus ore color.
 Florida nec semper violaria prata venustant,
 Picta nec assiduo vere superbit humus.

⁵ Isp. P. Kolendić, *Krunisanje Ilije Crijevića u akademiji Pomponija Leta*, Zbornik Radova SAN knj., X (Instituta za proučavanje književnosti knj. 1), Beograd 1951, str. 68.

⁶ Isp. rukopis br. 409 (Čulić 285) Male braće u Dubrovniku, koji sadrži 9 knjiga Crijevićevih pjesama: 7 knjiga iz vatic. kodeksa br. 1678, 2 iz kodeksa br. 2939.

Crijević je možda prvi opjevao ljepotu Rijeke Dubrovačke u pjesmi O mihi iucundos tecum, Mariane, recessus (*De laudibus Umblae* — IV, 11).⁷ Dikciju Ovidijevih pontskih elegija, zatim neke reminiscencije iz *Metamorfoza* jasno zapažamo u toj pjesmi.⁸ Tako napr. govoreći o morskim božanstvima Crijević kaže (29—32):

Non Galatea procax, non Salmacis improba, non hic
Herculeum auderes tangere, Nais, Hylam.
Et quamvis melior Narcissum imiteris imago,
Non esses domino pernicioosa suo⁹.

Za pjesmu IV, 13, u kojem slavi Bakha, Antun Agić u bilejšci navodi da je napisana prigodom Elijeve ženidbe. Veličajući Bakha i ističući njegovu snagu, pjesnik kaže (st. 41—46):

Non impune tuum nomen contemnier, Euan,
Pentheos irati poena cruenta docet.
Et qui pampinea fertur pro vite Lycurgus
Crura securigera consecuisse manu;
Et qui Tyrhenum nautae perhibentur in aequor
Praecipites media desiluisse rate.

Vrlo je vjerojatno da su Eliju pri sastavljanju citiranih stihova pred očima bile priče o Bakhu iz *Metam.* III, 510—733.

Pjesma VI, 4 (Paulu Cortese),¹⁰ u kojoj Crijević, nalazeći se u Dubrovniku, predbacuje prijatelju što mu se ne javlja, jasno podsjeća na Ovid. elegije iz progonstva. Svršetak elegije VI, 5 (Lovru Altieriju)¹¹ stilom pontskih elegija aludira na Ovidijevo progonstvo:

Tam procul expulso quod si Sulmonis alumno
Scribere dignatus quisquis amicus erat,
Nec tibi vicino rescribere turpe sodali,
Inque vicem alternum reddere iure vale.

Crijević se zanimao i za prilike onoga vremena u Italiji. Pjesma IX, 6 upućena je napuljskom kralju aragonske kuće Alfonsu II, vjerojatno god. 1494, kada je bio krunisan.¹² Početak elegije

Ibis Aragoniae celebratrix Musa coronae
Regis et Alphonsi limina sacra petes.
Sive illum strictis tentoria fulgida telis,
Militiaeque tenent splendida facta suae.

predstavlja imitaciju *Tristia* I,1; III, 7; *Ex Ponto* IV, 5, 1—2, 17—24.

Spomenuti primjeri, koji nas podsjećaju na Ovidijeve pjesme, nalaze se u onim elegijama Ilije Crijeviće, u kojima se naš pjesnik sjeća

⁷ Isp. M. Kombol, *Povijest*², str. 70.

⁸ Isp. *Tristia* III, 4; IV, 5

⁹ O Galateji isp. *Metam.* XIII, 750—897; o Salmakidi i Hermafroditu v. *Metam.* IV, 271—388; o Narcisu *Metam.* III, 339—510.

¹⁰ Brat Alessandra Cortese, humaniste i člana akademije Pomponija Leta. Pjesmu je objavio U. Appendini u svojoj *Antologiji* god. 1811. Isp. I. Kasumović, Rad 174 (1908), str. 48—49. Za one tri Crijevićeve pjesme objavljene u Apendini-jevoj *Antologiji* Kasumović misli da su „Ovidijeva soja“.

¹¹ Isp. F. Rački, *Iz djela E. L. Crijevića*, Starine IV, Zagreb 1872, str. 165.

¹² Isp. i Rački, o.c. str. 169.

svoje mladosti provedene u Rimu i svojih starih prijatelja. Jasno, izraz rimskih pjesnika poprimao je Crijević i iz talijanskih humanističkih pjesnika onoga vremena.¹³

Jakov Bunić (1469—1534)

Pjesnička obrada mita bila je privlačna za Jakova Bunića. Vidi se to naročito iz njegova mladenačkog spjeva *De raptu Cerberi*.¹⁴ Kao humanist Bunić se pored drugih klasičnih autora (Vergilije, Seneka. Higin, Apolodor) mogao koristiti, iako kudikamo manje, i Ovidijevim djelima, osobito Fastima i Metamorfozama. Tako u drugoj knjizi *De raptu Cerberi* čitamo priču o Orfeju i Euridici, poznatu iz *Metam.* X, 1—77. Pri kraju treće knjige nalazimo priču o Arionu (Ovid. *Fasti* II, 83—117; Herodot I 23—24). Iako je dikcija Vergilijeva dominantna, primjećujemo i tragove Ovidijeve dikcije. Pri razrađivanju antičkih priča pokazuje Bunić samostalnost. Za primjer uzimamo priču o Arionu, st. 307—318:

Qua Methymnaeus donaria liquit Arion.
Hic Ephyrea ratis Calabro resoluta Tarento
Vela notis effusa dabat pelagusque tenebat;
Collecti in foribus nautae de caede nefanda
Tractabant. Supplex fundebat Lesbium aurum.
Hinc media puppi Thyrio stans lucidus ostro
Orthia dicebat divino carmina cantu,
Distinctamque auro cytharam niveoque elephanto
Pectine pulsabat, stupidi quo carmine nautae
Hi flectebantur pronis cervicibus, illi
Stertebant alte, comitatus carmina somnus
Dulcia sopitos cunctis irrepserat artus.

Iz *Fasta* navodimo samo st. 107—111:

Induerat Thyrio bis tinctam murice pallam;
redidit icta suos pollice chorda sonos,
flebilibus numeris veluti canentia dura
traiectus penna pectora cantat olor¹⁵.

Stjepan Gradić (1613—1683)

Kustos i upravitelj vatikanske biblioteke, predstavnik senata Dubrovačke republike kod rimske kurije, Stjepan Gradić bio je i latinski

¹³ Najnovija studija o Crijeviću nedavno je izašla u Rimu. Isp. Stanislav Škunica, *Aelius Lampridius Cervinus, poeta Ragusinus* (Saec. XV), *Seminarium di studi superiori*, Sez. storia e filologia, vl. IV, Edizioni Francescane, Romae 1971, pp. 201. O tome v. V. Vratović, *Živa antika* XI, 2, Skopje 1971, str. 708—709.

¹⁴ Prvo izdanje u Bologni 1500. Isp. primjera u Sveuč. biblioteci u Zagrebu.

¹⁵ Ovidijeve riječi flebilibus numeris (tužna melodija) možda bi se mogle odnositi na karakter Arionove pjesme („Orthium carmen“ — isp. lexicon Forcellini s. v.). O Buniću v. V. Vratović, str. 458—459 knjige „Hrvatski latinisti“, knj. I (Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 2), Zagreb 1969.

pjesnik.¹⁶ Odraza Ovidijevih pjesama naći ćemo i u nekim njegovim pjesmama. U jednoj elegiji, napisanoj u stilu Ovidijevih pjesama, zahvaljuje prijatelju na pismu, nadovezujući misli o zadovoljstvu i jednakosti ljudi. „Ljudi su bili sretni zadovoljni u zlatno doba“ — kaže Gradić — „kad je zemlja sama bez oranja donosila plodove“. Ističući kako je pohlepa za zlatom iskvarela ljude, navodi pjesnik primjer Atalante, koju je pobijedio Hipomen pomoću tri zlatne jabuke:¹⁷

Antevolasse ferunt solitam Scheneida ventos
Cum timuit vetito fata sinistra thoro.
Aonio sed enim iuveni congressa citatum
Aurata ad Veneris munera flexit iter (34—37)

Gradićeva elegija odaje utjecaj Ovid. *Metamorfoza*. I u poslanici Džonu Palmotiću god. 1637. spominje Gradić zlatno i željezno doba ljudskog roda.¹⁸ Pjesnik u njoj ističe kako su pravne nauke, koje mu sada čine smetnju u poeziji, nastale u željezno doba, pa dodaje:

O nimium priscae felicia saecula gentis,
Sidereas Astraea priusquam fugit in oras!
Nulla mala urebat mortalia corda libido,
Utque hominum nullis terram cogentibus, ipsa
Sponte sua fruges alimentaue cuncta ferebat (22—26).

Gradić na ovom mjestu imitira *Metamorfoze* I, 89—106. Kad je god. 1653. bio poslan u Rim da na papinskom dvoru zastupa Dubrovačku republiku, spjevao je Gradić elegiju *De discessu a patria*. U njoj u Ovidijevu stilu opisuje svoj rastanak sa Dubrovnikom;¹⁹ isp. st. 7—10:

Extremis videor turbare corda medullis,
Imaque commotis pectora visceribus,
Dum fratrum amplexus atque oscula grata meorum
Excipio undosum iam subiturus iter²⁰.

Gradić je, kako zaključujemo po rukopisima, u jednoj pjesmi opisao postanak Firence, koja je, po priči, dobila ime po nimfi Flori:²¹ Nimfa se bavila lovom, izbjegavajući dodir sa muškarcima. Kad ju je jednom Feb htio obljubiti, pozove ona u pomoć bogove, koji je pretvore u biljku. Ova Gradićena metamorfoza nastala je ili po uzoru na Ovid. *Metamorfoze*, ili prema talijanskim pjesnicima koji su imitali Ovi-

¹⁶ Isp. str. 379—404 u knjizi *Septem illustrium virorum poemata*, Amsterdam 1672; rukopis 873 (Kaznačić) Male braće u Dubrovniku i prijepis L. Pavl. u Hist. arhivu u Dubrovniku br. 35 (420). Prema Körbleru (Grada 7, str. 378), rukopisi Gradićevi nalaze se u Vatik. bibl. pod br. 6899—6926. V. o tome i II knjigu Hrvatskih talista, str. 95—97 (V. Gortan), Zagreb 1979.

¹⁷ *Metam.* XI, 560—707.

¹⁸ Isp. Grada 7 (1912), str. 376 i 386.

¹⁹ Isp. rukopis 35 u Hist. arhivu u Dubrovniku (*Poemata S. Gradii*...).

²⁰ Isp. Ovidijev rastanak s Rimom, *Tristia* I, 3. Gradiću je, međutim, u Rimu bilo vrlo dobro, pa u jednoj drugoj pjesmi moli svog prijatelja, kardinala Cesara Rasponija, da nastoji da ga ne vrte u Dubrovnik:

Ne caelum et sedes cogar mutare Latinas
Longinquae duris cotibus Illyriae.

²¹ U rukopisu stoji: *Argumentum P. Octavii Folconerii*.

dija. Poznato je, naime, da su Ovid. Metamorfoze mnogo utjecale na talijanske pjesnike 17. stoljeća.²²

Vice Petrović (1677—1754)

Latinsku poeziju Vice Petrovića prikazao je Đ. Körbler.²³ O pjesnikovim vezama s akademijom *degli Arcadi* pisao je M. Deanović.²⁴ Veći dio latinskih pjesama našeg pjesnika nalazi se u rukopisu u biblioteci Male braće u Dubrovniku.²⁵ Nije teško uočiti da je Petrović pravi pjesnik koji u svoje pjesme unosi mnogo doživljenosti (žalost za djecom i ženom). Dikcija mnogih Petrovićevih elegija potpuno je Ovidijeva. To su Petrovićeve elegije u kojima oplakuje smrt svoje supruge. Svoju bol upoređuje pjesnik (*Amissa uxore orbitatem suam rursus deflet*) sa Orfejem i Kefalom:

Nec magis Euridice est vati quaesita marito,
Tartareum quamvis viderit ille canem;
Nec magis est Cephalo Procris defleta videnti
Deceptae errorem flagitiumque manus;
Quam totas ego te noctes, mea vita, diesque
Quaero nec inventam maestus abesse queror.
Et tamen ante oculos errat tua semper imago (29—35).

O Orfeju i Euridici isp. Ovid. *Metam.* X, 1—73; o Kefalu i Prokridi *Metam.* VII, 661—865 i *Ars amat.* III, 685—745.²⁷

U Ovidijevu stilu je i Petrovićeva elegija bez naslova, u kojoj se pjesnik tuži na staračke nevolje. Isp. st. 9—12:

Si qua tamen digitos membrana recepit inertes,
Visa est barbaricis non nisi scripta notis.
Nulla est, quae capiat quam debet, littera formam,
Altera trunca pedes, altera trunca caput.

U teškim časovima mogla bi ga, kaže, razveseliti samo poezija, ali je tu slabe sreće jer

Carmina sunt hilaris partus mentisque serенаe,
Si tonat, ex manibus plectra repente cadunt.

Slično kaže i Ovidije u *Tristia* I, 1, 39—.

Tri Petrovićeve elegije odnose se na njegova prijatelja Ignjata Đurđevića. Napisane su dikcijom Ovidijevih pjesama. (*Ad amicum Romae degentem tyronem Soc. Iesu, Ad amicum exulem, In obitu Ignatii de Georgiis*).²⁸

²² Isp. A. Belloni, *Il Seicento*, 75—76; Nicolae Lascu, *La fortuna di Ovidio dal Rinascimento ai tempi nostri*, Studi Ovidiani, Romae 1959, str. 91.

²³ Isp. Rad 186 (1911).

²⁴ Isp. Rad 250 (1935), str. 172—175.

²⁵ Isp. rukopise br. 257, 359, 610. Isp. V. Vratović, o. c. str. 248—249.

²⁶ Isp. Körbler, o. c. str. 203, 289—290.

²⁷ Priču o Kefalu i Prokridi u *Ars amandi* Ovidije spominje kao primjer štetnosti ljubomore.

²⁸ O Đurđeviću isp. Ž. Puratić, *Publije Ovidije Nazon i Ignjat Đurđević*, ZBORNIK RADOVA posvećenih uspomeni Salka Nazečića (Filoz. fakultet u Sarajevu), Sarajevo 1972.

Marin Stjepanov Zlatarić (1694—1777)

U latinskoj poeziji ogledao se i Marin Zlatarić, član Akademije ispraznih, suvremenik Ignjata Đurđevića.²⁹ Njegova latinska elegija *De vetustate et amplitudine linguae illyricae*³⁰ (u kojoj veliča slavenstvo spominjući kako je i Ovidije znao naš jezik), bila bi, po našem sudu, neka parafraza Đurđevićeve prve pjesme.³¹ Tako napr. Đurđevići st. 41—44

Rimljanin sam Ovidio,
ki ljuvene cieć krivine
dospjeh život moj nemio
sred slovinske pokrajine

odgovaraju Zlatarevićevim

Dum sic effatur dictisque silentia rumpit:
„Advenio vestros, Naso poeta, lares;
Fidus amo teneram Romano e Caesare natam,
Ardenti formae captus amore suae.“ (st. 25—28)

Neka Ovidijeva mjesta (adynata), napr. *Tristia* IV, 1, 57—59; *Ex Ponto* II, 7,25 nalazimo na koncu ove Zlatarićeve elegije (parafraze). Stihovi

Enumeranda prius vasti sunt sidera caeli,
Autumni fruges, quae terit arva Ceres,
Et radii solis, terras cum lumine spargit,
Caeruleoque prius gurgite fluctus aquae,
Ordine quam claros possim numerare poetas,
Illyrico dudum carmine percelebres.

odgovaraju opet Đurđevićim stihovima

Prije bih plame rajskih dvora,
Voće u jesen, klasje ob liti

.....³²

Iz ovoga se može zaključiti i to da su postojala dva prijevoda (Sladin i Zlatarićev) Đurđevićeve prve pjesme.

²⁹ Isp. rukopis Naučne biblioteke u Dubrovniku, br. 400, list 14—18. Ovoga Zlatarića treba razlikovati od Marina Dominka Zlatarića (1753—1826), koji je dao dopunu *Osmana* Gundulićeva. Podatke o našem pjesniku (1694—1777) bio je M. Rešetaru dao N. Đivanović; isp. SPH knj. 25 (1926), str. XXX, bilješka 2.

³⁰ Motto uzet iz *Ex Ponto* III 2,40: Nam didici Getice Sarmaticeque loqui.

³¹ Đurđeviću prvu pjesmu prevodio je u lat. heksametrima i Sebastijan Slade na str. 52—63 svoje rasprave *De Illyricae linguae vetustate*. . . Slade je podosta izmijenio Đurđevićev original. Talijanski prijevod štampan je u Dubrovniku 1826. Engleski prijevod dala je Kornelija Knigh (1757—1837), koju je sa Sladinim djelom upoznao Rajmund Kunić u Rimu. Drugi talij. prijevod Đurđ. pjesme dao je B. Odescalchi 1810), ali sa spomenutog engleskog prijevoda. Isp. J. Torbarina, *Oko engleskog prijevoda jedne Đurđevićeve pjesme*, Zbornik radova Filoz. fakulteta u Zagrebu, I (1951), str. 651, 656—657, 662, 704.

³² Navedena *adynata* isp. sa Ovid. *Tristia* IV 1, 57—59; *Ex Ponto* II 725.

Rajmund Kunić (1719—1794)

Od svoje rane mladosti Kunić je bio sklon da sastavlja pjesme u Ovidijevoj i Tibulovoj maniri.³³ Ovidijev utjecaj, kako ćemo vidjeti, vrlo je neznatan. Appendini nije pogriješio što je uvrstio u svoju Antologiju upravo Kunićevu elegiju *Ad Ponticum* (Bolji je rukopisni naslov *Ad amicum in Illyrico prope Epidaurum rusticantem*). Ova je elegija naime zaista najljepša Kunićeva elegija, a za nas je interesantna i stoga što iz nje izbija utjecaj Ovidijevih elegija. Dok u prvom dijelu elegije uočavamo više Tibulovih motiva (pohvala seoskog života), u prvom dijelu elegije uzor mu je Ovidije. Tako Kunić dočarava sebi kako Pontik uživa u Rijeci dubrovačkoj:

Mollia nunc veteris repetentem frigora silvae,
Dicentem et blandis vocibus: „Aura, veni“, (st. 23—24)

što nas podsjeća na priču o Kefalu i Prokridi iz *Metam.* VII, 690—865, osobito na st. 813: „Aura... venias“, i na istu priču u *Ars amat.* III, 697—698:

„Quaeque meos releves aestus“, cantare solebat,
„Accipienda sinu, mobilis aura, veni“.

Kunić i inače ponegdje imitira Ovidija u drugim elegijama upućenim prijateljima (reminiscencije na neka mjesta u pontskim elegijama).

Elegija *Ad obscenos poetas*,³⁴ iako pretežno u Tibulovoj maniri, odaje poznavaoča priča iz *Metamorfoza*. Isp. st. 5—8:

Europem ut niveus trans aequora vexerit olim
Abductam campis taurus Agenorius,
Credula ut Erigone falso decepta racemo est,
Formosa et malis capta Atalanta tribus.³⁵

Da se Kunić, pored drugih rimskih pjesnika, ugledao i na Ovidija zapažali su i njegovi suvremenici. U varšavskom izdanju Kunićevih pjesama (god. 1771) čitamo o tome posvetni epigram nekog Crisaura Philomusa (pseudonim) *In laudem R. Cunichii ad lectorem* (str. 122):

In nova mutari quicumque haud corpora formas
Posse putat, vatem Cunichium evoluat,
Inque ipsum inveniet mutatos quattuor unum,
Te *Naso* atque *Albi*, Te *Aureli*, te *Valeri*.
O mirum et nulli credendum! Cunichio in uno
Quattuor illustres vivere una animas.

Gornji stihovi ističu da je Kunić stvorio i svoj pjesnički stil, pa je nemoguće u njegovim elegijama razlučiti razne uticaje rimskih pjesnika.³⁶

³³ Isp. Miho Sorgo, *Elogio dell' abate Raimondo Cunich*, Ragusa 1795, str. 12.

³⁴ Isp. rukopis 1156 (elegija XXIII) Male braće.

³⁵ Isp. priču o Europi (*Met.* II, 83β—875). Priču o Erigoni i Bakhu, koja inače nije poznata, Ovidije samo spominje u *Met.* VI, 126. O Atalanti isp. *Met.* X, 560—707.

³⁶ O Kuniću isp. V. Vratović, Hrv. lat. II.

Benedikt Stay-Stojković (1714—1801)

Našem zemljaku, kanoniku i profesoru retorike u rimskoj gimnaziji glavni uzor bio je Lukrecije.³⁷ U njegovu djelu (spjev o Descartes-ovoj filozofiji, god. 1744)³⁸ nalazimo sitnije tragove i Ovidijeve poezije. Rukopisna elegija (Isp. rukop. 798 Naučne bibl. u Dubrovniku) u st. 5—6, 11—14:

Et vos, Aoniae, doctissima turba, sorores,
Quas colui toto pectore sollicitus,

.....
Parcite: Non ego nunc (testor quaecumque deorum
sancta colunt vates numina vosque deae

Latoniaeque genus Phoebum Bacchumque bimatrem)
Non ego nunc vestro vertice digredior.

pokazuju i utjecaj Ovidijev. U vezi s Bakhovim atributom *bimater* isp. *Metam.* III, 253—315 (priča o Bakhovu rođenju).

Na početku osme knjige (st. 1—30) o Newtonoj filozofiji, drugog svog djela, navodi priču o *Narcisu i nimfi Echo* iz *Metam.* III, 339—510.³⁹ I Stay, poput Ovidija (*Met.* III, 351), Narcisu, sinu riječnog boga Ke-fisa, daje atribut *Cephisius*. Neki opisi odgovaraju Ovidijevu pripovijedanju. Tako napr. sa opisom u Ovid. *Met.* III, 395—400, možemo uporediti metamorfozu nimfe Echo u Stay-ja (st. 5—8):

Nimpha sed amens
Interea durae riguit moerore repulsae⁴⁰
Saxum facta, loquax tamen atque audita remittens
Ultima verborum...

Na Ovidija nas podsjeća i opis kako se Narcis zaljubio u sama sebe:

Ut stetit et pura vidit se pronus in unda
Extemplo iuveni vultus placuere decori
Atque ardentia candenti duo lumina fronte (st. 12—14).

Frano Stay-Stojković (1724—1793)

Stay-jeva rukopisna elegija *Somnium sive lusus poeticus*⁴¹ sastavljena je u Ovidijevu stilu.⁴² Isp. *Ex Ponto* III, 3. Sadržaj elegije: Amor veliča ljubavnu slast, pozivajući pjesnika da uživa:

³⁷ Isp. M. Šrepel, *Stay prema Lukreciju*, Rad 124 (1895), str. 189—228.

³⁸ Tom treći, Rim 1792.

³⁹ Ruder Bošković u komentaru na početku 8. knjige (str. 118—119) kaže: „Cum ordiatur a speculis pertinentibus ad reflexionem, praemittit Narcissi fabulam...”

⁴⁰ *Moerore repulsae* u 6. stihu imitacija je, po našem mišljenju, Ovid. stiha 395... dolore repulsae. Isto tako Stay, poput Ovidija, jezeru daje atribut *inlimis*.

⁴¹ Isp. rukopis Naučne bibl. br. 399/2 i 400, zatim rukopis Male braće br. 224 (list 8—12).

⁴² Sam Stay aludira na Ovid. elegiju *Ex P.* III, 3, kad kaže (st. 9—12) kako mu se u snu pokazao Amor, ali

Non qualem Euxinis vates Romanus in oris.

Vates, cui puer hic tam bene notus erat,

Cum tua sex igitur iam lustra absolverit aetas,
Protinus, ah, tantae damna repende morae.⁴³

Uvod Stay-jeve elegije udešen je prema uvodu u spomenutu Ovid. elegiju:

Nox erat et pleno per amica silentia Phoebe
Orbe micans biugos alta regebat equos.
Molibus in stratis mihi fessa labore diurno
Mulcebat dulcis membra sopore quies (Stay)

Nox erat at biforesh intrabat luna fenestros,
Mense fere medio quanta nitere solet.
Publica me requies curarum somnus habebat,
Fusaque erant toto languida membra toro. (Ovidije)⁴⁴

U istoj elegiji nalazimo i drugih imitacija Ovid. stihova. I naš Stay poput Ovidija⁴⁵ ističe da nije lijepa ljubav u starim godinama:

Sed vos iure senem ridere soletis amantem
Nec mihi magnus honos est superasse senem.

Poeta ignotus (18. stoljeće)

Elegija nepoznatog pjesnika (stihotvorca) *Uxor Alexio suo salutem*⁴⁶ sastavljena je sasvim u stilu Ovidijevih Heroida.⁴⁷ Njen početak

Sponsa suo, quamvis suus esse recuset, Alexi
Mittit Aventino verba legenda iugo.
Sponsa quidem, fateor, sed solo nomine sponsa,
Namque relictā prius quam bene nupta fui

predstavlja neku imitaciju heroide *Oenone Paridi*, 1—2:

Nympha suo Paridi, quamvis suus esse recuset,
Mittit ab Idaeis verba legenda iugis.

Opis mučnog sna napuštene žene:

Se vidisse refert per noctem maesta gerentem
Ora humeris sparsas et sine lege comas.
Stayevi stihovi odnose se na Ovid. st. 15—18:
Nec torquem collo nec habens crinale capillis,
Nec bene dispositas comptus, ut ante, comas.
Horrida pendebant molles super ora capilli,
Et visa est oculis horrida penna meis.

⁴³ Po ovim stihovima zaključujemo da je Frano Stay imao 30 godina (*sex lustra*) kad je pisao ovu elegiju. Na kraju elegije u rukopisu Male braće stoji: *Canebat Venetiis* 1754. Ovi stihovi, dakle, pokazuju da je autor rođen 1724. godine.

⁴⁴ Uvod pjesme (noćno doba, pjesnikovo odmaranje, iznenadno otvaranje prozora, pojava Amora, opis Amora) odgovaraju u potpunosti Ovidijevu opisu.

⁴⁵ Isp. *Amores* I 9, 4: Turpe senex miles, turpe senilis amor.

⁴⁶ Isp. rukopis 802 Naučne bibliot. u Dubrovniku, str. 11—14 (*Carmina ignotorum*).

⁴⁷ Slika napuštene žene, sjećanje na prvu bračnu noć, samački krevet, poziv na povratak, zaklinjanje, želja za smrću.

*Excitior somno,*⁴⁸ volui dare brachia collo
 Nullaque suppositus colla lacertus habet.
 Multa genis volui dare basia, plurima labris,
 Oscula cui vellem figere, nullus erat. (st. 11—14)

podsjeca na opis u heroidi *Ariadna Theseo*, 9—12:

Incertum vigilans, a somno languida, movi
 Thesea pressuras semisupina manus.
 Nullus erat; referoque manus iterumque retendo,
 Perque torum moveo brachia; nullus erat.⁴⁹

Na Ovidijeve Heroide podsjeca i preklinjanje zaručnice.

Nije neobično što u 18. stoljeću, u doba prevodenja Heroida u dubrovačkoj književnosti, i u originalnim pjesmama pojedinih pjesnika i versifikatora zapažamo odjek tih Ovidijevih elegija.⁵⁰

Duro Hidža (1752—1833)

Po povratku iz Italije Hidža se, pored svoje profesije, bavio i poezijom.⁵¹ Analizirajući njegove latinske pjesme, zapažamo mjestimično i odraza Ovidijeve dikcije i tematike.⁵² Njegove tri elegije posvećene Antoniju Liepopilli svojom dikcijom odmah upućuju na Ovidija. Tako na priču o pjesnikinji Safi, poznatu prvenstveno iz Heroida, aludiraju st. 9—20 druge elegije *Ad Antonium Liepopilli*:

Iugiter Aeoliae insonuerunt fila puellae,
 Mollia dulcisonis consociata modis.
 Credidit illecebris Musarum posse Faonis
 In gelido placitam corde movere facem.
 Sed misera incassum valido flagravat amore,
 Nam juvenis saxo durior et calibe.
 Quid sit amor, nescit, dulcesque in pectore curae
 Nec blandis umquam versibus allicitur.
 Hinc virgo aeream conscendit concita rupem
 Saltu et praecipiti tristia fata subit;
 Et vocat illa cadens anima fugiente Phaonem,
 Atque Phaonem iterant litora pulsa maris.

⁴⁸ Imitacija heroide *Laodamija Protesilaju*, st. 111.

⁴⁹ Isp. i opis sna u heroidi *Safa Faonu*, st. 123—134.

⁵⁰ U rukopisu 104 Naučne bibl. u Dubrovniku sačuvano je više latinskih pjesama *Petra Angela Tromba (roden 1734)*. Ovidijev uticaj pokazuje osobito elegija *P. A. Tromba suo avunculo . . . Smirnea in urbe moranti*. U elegiji nalazimo više imitacija Ovidijevih stihova. Isp. prvi dio elegije.:

Vade salutatum mox fortunata parentem,
 Littera sermonis fida ministra mei.
 Aut illum invenies tractantem grandia rerum
 Consulis atque suus quae sibi poscit honos.

Isp. Ovid. *Tristia* III, 7 (*Perili*).

⁵¹ Isp. Š. Ljubić, *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia*, Vienna 1856, str. 176—177. Ž. Puratić, *Poezija Đura Hidže na latinskom i narodnom jeziku*, Radovi Filoz. fakulteta u Sarajevu, knj. II, 1964.

⁵² Isp. rukopis 1265 Male braće.

U elegiji *Ad A. Liepopilli latinus versus scribentem*, prigovarajući prijatelju što piše na latinskom, spominje Hidža i Ovidija, koji je, prema legendi, bio naučio slavenski jezik, dok je boravio na Pontu. Pogledajmo stihove

Naso Tomitanas quondam compulsus in oras
(Vates Romana clarus in historia)
Hic pariter nostro scripsit sermone libellum
Virtutesque Getis Caesaris evoluit.⁵³

Hidžina elegija *Ad Antonium Chersam*⁵⁴ prava je tužaljka u stilu Ovidijevih pontskih elegija. Stihove 39—42

Romano Euxinis nil vate dolentius oris,
Qui lare, qui nata, coniuge qui caruit,
Et tamen immanes inter Bessosque Getasque
Lenibat curas munere Pieridum

uporedimo sa *Tristia* III, 7, 45—47:

en ego, cum patria caream vobisque domoque,
raptaque sint, adimi quae potuere mihi,
ingenio tamen ipse meo comitorque fruorque.

Nekih odjeka Ovidijeve poezije nalazimo i u Hidžinim pjesmama na narodnom jeziku. On je i prevodio neke Ovidijeve elegije iz progonstva⁵⁵.

Džono Rastić (1755—1814)

U svojoj najranijoj mladosti bavio se Rastić (Resti) Ovidijevim i Pseudo-Galovim elegijama.⁵⁶ Dokazuju to neke njegove poslanice Hidži (20. VI 1773 i 23. VII 1773), u kojima od prijatelja traži Ovidijeve tekstove. Neke je svoje mladenačke pjesme spjevane na način Ovidijev Rastić uništio. Neobjavljena elegija *Vellus aureum* (De visis puellae natibus) spada u one njegove pjesme opscena sadržaja. Opisujući djevojačko tijelo (st. 45—48), podsjeća nas pjesnik na *Amores* 1,5. Tako napr. isp. posljednji stih:

Singula quid memorem, quae vidimus

sa Ovidijevim stihom 23:

Singula quid referam? nil non laudabile vidi.

Ovidijeva dikcija vidljiva je naročito u elegiji *Amor* (U rukopisu 1042 Male braće u Dubrovniku elegija ima naslov *Quid sit amor*), Rukopisni st. 13—14:

Et vos, o pulchri iuvenes pulchraeque puellae,
Vos eritis nostri carminis una Venus

⁵³ O sadržaju svoje pjesme na sarmatskom jeziku govori Ovidije u *Ex Ponto* IV, 13.

⁵⁴ U zborniku *In morte di Tommaso Chersa versi*, 1826.

⁵⁵ Vidi naš rad *O prijevodima Ovidija u hrvatskoj književnosti*, ŽA 1972.

⁵⁶ Isp. Ž. Puratić, *Đuro Hidža i Junije Resti*, ŽA XV, str. 211—214.

podsjecaju na *Ars amat.* II. 745—746:

Ecce rogant tenerae, sibi dem praecepta, puellae,
Vos critis chartae proxima cura meae.

U formi starinskih erotskih elegija, osobito Ovidijevih, napisana je i elegija *Querella senectutis*. Isp. st. 1—2, 15—15, 19—20.⁵⁷

Marko Bruerević (1765—1823)

Bruerević se bavio i prevodenjem nekih Ovidijevih elegija.⁵⁸ Po mnogo čemu možemo zaključiti da se u svojoj mladosti bavio Ovidijevim pjesmama. Elegija *Pulcherrimae Iunii Restii in Amorem elegiae confutatio*⁵⁹ sastavljena je u stilu Ars amatoria i Remedia amoris. U njoj se pjesnik obara na Rastićevu 9. elegiju. Bruerevićeva elegija upravo vrvi reminiscencijama i imitacijama iz Ovidija.

Da potkrijepi svoje razloge, Bruerević prema Ovid. Metamorfozama navodi primjere nesretne i neprirodne ljubavi:

Illius est facinus solis resonabilis antris
Quod vox est *Echo* praetereaue nihil;
Quod fluit in proprias *Byblis* Phoebeia lymphas,
Sub duro *Daphne* cortice quod latuit.⁶⁰

Iste savjete, koje Ovidije daje omladini koja je nesretno zaljubljena, nudi i Bruerević: izbjegavati dokolicu, ljubavnike, baviti se lovom, jahanjem, trkama i dr.⁶¹ Tko želi, kaže Bruerević, da se oslobodi neke žene, treba da na njoj pronade što više mana:

Rara placet nitido sublato femina cultu
.....
Saepius et roseo vultu quae visa probata est,
Palluit amota pyxide, foeda genas (65—67).

Slično savjetuje i Ovidije, *Rem. am.* 343—344, 353:

Auferimur cultu, gemmis, auroque teguntur
Omnia; pars minima est ipsa puella sui.
.....
Pyxidas invenies et rerum mille colores.

Pošto je dao savjete muškarcima, obraća se Bruerević ženama (st. 81—100), ističući osobito da ne smiju vjerovati laskavim muškarcima:

Sic Paris Oenoni, sic qui maleficus Iason
Hypsipilen vacuo deseruit thalamo (89—90).

Ovi primjeri nesretnih ljubavnica uzeti su iz Ovid. Heroida.

⁵⁷ Isp. O Rastiću V. Vratović, *Hrv. latinisti* II, str. 774.

⁵⁸ Isp. ŽA 1972.

⁵⁹ Isp. rukopis 421/36 Hist. arhiva u Dubrovniku: *M. Bruere Desrivaux nonnulla latina carmina*, str. 50—80.

⁶⁰ O nimfi Eho isp. *Metam.* III, 339—510; o Biblidi isp. *Metam.* IX, 441—665; o Dafni *Metam.* I.

⁶¹ Isp. *Rem. amor.* 135 i dalje.

Tko se, kaže Bruerević, ne može osloboditi ljubavi, treba da potraži drugu ljubav:

Neve sit una hortor solum contentus amica,
Viribus alterius nam perit alter amor (97—98).

Ovi su stihovi reminiscencija na Ovid. *Remedia am.* 444:

Alterius vires subtrahit alter amor.⁶²

U pjesmama dubrovačkih neolatinskih pjesnika mogu se naći imitacije i reminiscencije iz gotovo svih Ovidijevih djela. Ipak upada u oči činjenica da su dubrovački latinisti najčešće imitirali Metamorfoze i elegije iz progonstva, manje Amores i Ars amatoria. Ovidijeve elegije iz progonstva, koje su se u školama najviše čitale, neki kritičari smatraju iskrenim, drugi pak ističu njihovu monotoniju i smatraju da ne izviru iz Ovidijeva srca. Na osnovu analize mnogih Ovid. elegija Ton Smerdel, uz ostale ispitivače, nastoji dokazati⁶³ da naš pjesnik tek u progonstvu ispovijeda sebe i preobražava se u stvaraoca potpuno nove pjesničke dikcije. U nekih dubrovačkih latinista osjeća se iskreni ton njihovih elegija, u drugih pak jasno izbija težnja da pokažu samo svoju versifikatorsku vještinu. Mnoge njihove pjesme nisu ni bile određene za javnost, nego su kolale samo u uskom krugu prijatelja. Ovidijeve pjesme ostavile su najjači pečat na dubrovačke pjesnike 18. stoljeća, osobito na Ignjata Đurđevića. (O njemu govorimo na drugom mjestu). Posljednji dubrovački latinisti pretežno su pjesnici prigodničari i versifikatori.

D A L M A C I J A

Dok je utjecaj Ovidijev u književnosti starog Dubrovnika bio raznolik i velik, u književnosti dalmatinskih gradova on je znatno manji i ograničen samo na 15. i 16. stoljeće. Razlozi su poznati. Zadar, Šibenik, Split, Hvar i Kotor dali su i neke značajne humaniste — latiniste u čijim djelima pored utjecaja drugih rimskih pjesnika uočavamo i Ovidijev utjecaj. Ovidije se sigurno čitao u 2. pol. 15 stoljeća (Tako se npr. spominje da je u kući utopljenog Trogiranina Nikole Petrovića nađen „un Ovidio in volgare“.⁶⁴ a da su Metamorfoze prodane god. 1479. u Šibeniku za 4 male libre).⁶⁵

Juraj Šižgorić (1420—1509)

Čini se da je Marko Marulić u svom pismu Šižgoriću dao najraniju ocjenu poezije Jurja Šižgorića: artificiosa verborum compositio, in-

⁶² Isp. V. Vratović, *Hrv. latinisti* II. 880.

⁶³ *ŽA* XVII, str. 173—184 (*Ovidije u ljepoti prolaznosti*).

⁶⁴ Marko Šunjić, *Dalmacija u 15. stoljeću*. Sarajevo 1967, str. 270—271.

⁶⁵ O. c. (Šunjić).

tegrae novaeque sententiae. Svoju privrženost poeziji sam Šižgorić ističe u predgovoru (Petru Toboleju), služeći se Ovidijevim distihom iz *Amores* I, 15, 35—36:

Villia miretur vulgus, mihi flavus Apollo
pocula Castalia plena ministret aqua.

U teškim prilikama za vrijeme turskih napada na šibensku okolicu, kada mu je poginuo i jedan brat, zatim u svojoj bolesti pjesniku je najveću utjehu davala poezija. Iz autobiografske elegije III, 6 vidimo da je pjesnik u svom gradu doživio i neku veliku nepravdu zbog koje je trpio; ističe svoje poštenje, odanost domovini, žali se na nevjernost prijatelja.⁶⁶

Od rimskih pjesnika Šižgoriću je najmiliji bio Ovidije. Naš pjesnik stoji pod vidnim utjecajem Ovidijeve dikcije i tematike. Divljenje svom uzoru pokazao je Šižgorić u elegiji II 30 (Ad Nasonem poetam). Naš je pjesnik Ovidija smatrao najboljim latinskim pjesnikom. Na prvom mjestu ističe njegov pjesnički talenat, zatim daje kratak sadržaj (st. 11—14) njegovih djela. Ova elegija podsjeća nas na *Amores* I 15, najljepšu i najuspjeliju Ovidijevu elegiju prve knjige, u kojoj Ovidije zanosno hvali poeziju.

U autobiografskoj pjesmi *Ad Symonem Diphnicum* (III, 6) Šižgorić⁶⁷ Ovidijevom pjesničkom tehnikom opisuje svoj život. Dikcija pjesme potpuno je Ovidijeva, podsjećajući nas naročito na pontske elegije.

O pjesnikovu poznavanju Metamorfoza nalazimo potvrdu u više pjesama. Tako spominje priče o Narcisu (II 8, II 10), Hijacintu (III 10, 119, II 10), Piramu i Tizbi (II 20, III 10), Niobi (II 5), Biblidi, Miri (III 10), Midi (II 19).

Karakterizirajući rimske pjesnike (I, 1) Šižgorić za Ovidija kaže (st. 21—24):

Naso facundae facilisque venae
saepius totum canitur per orbem,
namque miramur Venerem poetae
ingeniosam.

Naš pjesnik, dakle, ističe Ovidijevo majstorstvo riječi i pjesnički talenat koji se očituje osobito u ljubavnoj poeziji (Venus igneniosa).

Elegija o smrti dvojice braće (II, 5) svojom snažnom neposrednošću stoji pod jakim utjecajem Ovidijevim. Čitajući ovu pjesmu imamo osjećaj kao da čitamo *Tristia* ili *Ex Ponto*. Donosimo namjerno više stihova:

Est cibus infelix, infelix munus lacchi
necnon infelix est mihi nocte sopor.
Est misero mihi nulla quies, labor undique nobis
et, quocumque fugam torqueo, moeror adest. (7—10)

⁶⁶ Isp. V. Gortan, *Hrv. latinisti* I, str. 118 (Šižgorić je bio izgubio svoje zakonito naslijeđeno imanje).

⁶⁷ Šižgorićeve pjesme izdala je JAZU, Zagreb 1966 (Hrvatski latinisti knj. 6). O Šižgoriću isp. M. Šrepel, *Rad* 138 (1899), str. 206—269.

.....
 Nasonem repetens, exul qui tristia lusit,
 cantabam secum, sed pariterque dolens.
 Squalidus arva peto et minuentia prata dolores (17—19)

.....
 Quae mala sim passus, quos nunc patiorque dolores,
 rumpar ego, ingenio si memorabo meo.
 Atque utinam nostros singultus clauderet annos,
 guaderem extinctis tot mihi morte malis (35—38)

.....
 Nam Niobes formam lacrimosi summere saxi
 cogor et alcionum carmina saepe queri
 Sive tuos gemitus imitabor, turtur amara.
 mutatus fato numinibusque poli (57—60).

Osim aluzija na priče o Niobi, Alkioni i Keiksu, elegija sadrži više nesusjesnih imitacija iz Ovidijevih elegija.

U pjesmi *Ad fratrem Grandinum Ragusiensem* (II, 6), koja se odnosi na nekog redovnika iz Dubrovnika, vidimo Šižgorića kao poznavao Ovidijeve galantne poezije. Grandinu Šižgorić ističe (st. 11—16, 19—20):

Pro qua non dubitas imbres tolerare cadentes,
 dummodo tu ponas insidias dominae.
 Sed tibi nec glacies gelido constricta liquore
 nec nocet argenti cana pruina pedi,
 Nec ledunt latices te — candida frusta — nivales,
 dummodo tu dominam flectere posse pares.

 Si perges, duram vinces, Grandiane, puellam.
 Audaces animos et Venus ipsa iuvat.⁶⁸

Citirani stihovi predstavljaju reminiscenciju na *Ars amandi* II, 235—238, *Ars* I, 178, *Ars* I, 606.

Ovidijeva versifikaciona tehnika izbija naročito u ratnoj elegiji *De Sibenicensis agri vastatione* (II, 29), u kojoj pjesnik opisuje patnju cijele domovine zbog turskog zuluma. Na Ovidijev život u Tomima aludira Šižgorić u stihovima 17—20, ističući da je njegova patnja veća od Ovidijeve:

Naso, pulsus eras patria cariturus, amicis,
 sollatio multo, coniuge et ipsa tua.
 Ille dolor cunctos vincebat, Naso, dolores,
 quem vincit certe nunc meus iste dolor.

Sa Šižgorićevim opisima isp. Ovid. *Tristia* V, 10, 15 i dalje; V, 7, 13 i d.

Elegija *De miseriis amantium* (III, 10), u kojoj pjesnik govori o nevoljama zaljubljenih, u mnogim svojim detaljima podsjeća na Ovid. elegije. Glavni sadržaj pjesme mogao bi se izraziti Ovidijevim stihom:

Militat omnis amans et habet sua castra. Cupido (*Amores* I, 9, 1).

⁶⁸ Treba primijetiti da je Nikola Šop na nekoliko mjesta netačno preveo neke Šižgorićeve stihove. (Isp. Hrv. lat. knj. 6).

na koji nas podsjećaju prvi Šižgorićevi stihovi:

Sunt tua dura nimis, saevissime, castra, Cupido,
et laudat signum nulla caterva tuum.
Est tibi vexillum Tyrio sub murice tinctum
signaque vexilli sanguinolenta tui.
Sanguinolenta tui vexilli signa feruntur,
ulceribus gaudent tella Cupidinea,
Signa ferunt pictum, praesigne Cupidinis, arcum.
Signa ferunt etiam spicula dura nimis (1—8).

Kao što se u Ovidijevoj poredbi vojnika sa ljubavnikom pojedini opisi ističu upotrebom istih riječi ili simetričnih izraza (isp. st. 4. turpe... turpe, st. 5. petiere... petiit, st. 8. ille... ille, st. 17—18. alter... alter), tako i u gornjim stihovima Šižgorić u opisu Amorove zastave naglašava riječi *vexilla* (tri puta), *signa* (četiri puta), *signa sanguinolenta* (dva puta), *signa ferunt* (dva puta). Ovi lirski paralelizmi daju pjesmi emocionalnu naglašenost.⁶⁹ Ljubav je, kaže pjesnik, tako jaka da je svladala i Jupitera, uništila Pirama i Tizbu i druge.⁷⁰ Ona muči naročito razdvojene ljubavnike, koji noću podnose strašne muke:

Tangere dormitans ardet sua gaudia amantem;
Tangendo tangit candida lina thori.
Fallitur infelix properans et ad oscula puellae
nam dare saepe solet basia falsa sopor.

Citirani stihovi svojim tonom podsjećaju na slične opise u Heroidama. Isp. XIII, 103—110. Istakavši kako je ljubav Jupitera pretvorila u bika, navodi Šižgorić primjere grešne ljubavi, poznate iz Metamorfoza: Biblida i Kauno,⁷¹ Mira i Kinira,⁷² Hijacint.⁷³ Šižgorić se i inače služi mnogim Ovidijevim motivima. Za razliku od Ovidija, Šižgorić ljubav prikazuje u najbrutalnijem obliku, ističući samo njene nevolje i nestrastosti.

Šižgorićev pjesnički kalendar (*De diebus festis*) mnogo se razlikuje od Ovidijevih *Fasta*. To i sam pjesnik ističe (*Ianuarius*, 1—2):

Nil mihi cum veteri Romanae gentis honore,
quem canit in fastis Naso poeta suis.

U ovom Šižgorićevu djelu čitamo samo o nizu crkvenih svetkovina. Pjesnik započinje od Obrezanja Gospodnjeg (*Incisa caro*) i ide sve

⁶⁹ Isp. Ovid. *Amores* I, 9, 17—20:

Mittitur infestos alter speculator in hostes,
In rivale oculos alter, ut hoste, tenet,
Ille graves urbes, hic duras limen amicae
Obsidet; hic portas frangit, ut ille fores.

⁷⁰ Amorovu snagu Šižgorić lijepo opisuje u st. 33—34:
Tu capis intactam tenero sub Marte iuencam
et tandem *blando* cogis amore mori.

⁷¹ Isp. *Met.* IX, 635—665; *Ars* I, 283—288.

⁷² Isp. *Metam.* X, 300—500.

⁷³ Isp. *Metam.* X, 162—214.

do Silvestrova. U ovom djelu nalazimo poneku imitaciju ili remiscenciju iz Ovidijevih *Fasta*. Isp. *Februarius*, 1—2:

Februa post Ianum veniunt cito tempora nobis,
lactitiam nobis februa festa dabunt.⁷¹

Drugi dan novembra (Dušni dan, Dan mrtvih) označava ovako:

Altera lux umbras tenebroso carcere clausas
placat et optata quippe iuvantur ope.⁷²

Iaka elegijski stih nije baš prikladan za opisivanje kalendara, Šižgorić se njime poslužio vjerojatno po uzoru na Ovidija.

Pored svih imitacija Ovidijevih pjesama, Šižgorić jasno dokazuje na više mjesta svoje individualno stvaranje i osjećanje. Najbolji primjer predstavljaju spomenute elegije o smrti pjesnikove braće i o puštošnju šibenske okolice.

Marko Marulić Pečenić (1450—1524)

Osim epskog spjeva *Davidijade*,⁷⁶ pisao je Marulić i druge pjesme (*poematia*), od kojih je sačuvano malo.⁷⁷ U Božićevićevoj zbirci⁷⁸ nalazimo i dvije Marulićeve elegije: 54. i 57), iz kojih je vidljiv Ovidijev stil. Marulićeve elegije odgovor su na dvije Božićevićeve elegije (53. i 56). U prvoj Marulić poziva prijatelja u Nežujam, govori o prilikama u Splitu, tješi i savjetuje prijatelja. Evo odlomka u Ovidijevom stilu:

Terrarum nihil orbis habet firmumve ratumque
Omnia non stabili fertque refertque rota.
Irus ut in Cresum, sic Cresus transit in Irum,
De misero locuplex, de locuplete miser.
Servitio premitur dudum qui sceptrum tenebat,
Sceptrum tenens regnat qui modo servus erat.
Denique cunctarum sunt magna volumina rerum
Atque agitat varias sors animosa vices.

O promjeni sreće na sličan način govori i Ovidije. Isp. *Tristia* V, 9. 15—18:

Passibus ambiguus fortuna volubilis errat,
Et manet in nullo certa tenaxque loco;
Sed modo laeta manet, vultus modo sumit acerbos,
Et tantum constans in levitate sua est.

⁷¹ Isp. *Fasti*, II, 19.

⁷² Isp. *Fasti*, II, 533; Est honor et tumultus, animas placare paternas.

⁷⁶ Marulićevu *Davidijadu* kritički je izdao Miroslav Marković, Merida 1957 (Venezuela).

⁷⁷ Isp. Grada 2 (1899), str. 13—42. Vidi i *Zbornik Marka Marulića*, Djela JAZU, knj. 39, Zagreb 1950, str. 6—22.

⁷⁸ Fr. Natalis *carmina* (Pesme Fr. Božićevića), Pos. izd. SAN, knj. 302 (Odelj. lit. i jez. knj. 9).

ili *Ex Ponto*, IV, 3,31—38:

Haec dea non stabili, quam sit levis, orbe fatetur,

 Omnia sunt hominum tenui pendentia filo,
 Et subito casu, quae valere, ruunt.
 Divitis audita est cui non opulentia Cresi?
 Nempe tamen vitam captus ab hoste tulit.

Reminiscencija iz Ovidija nalazimo i u pjesmi Frani Martinčiću. Tako napr. nabrajajući prijatelju nevolje svoje starosti, zbog kojih ne voli dug vijek, pjesnik kaže (st. 5—8, 11—14):

Accipe sed quare longaevae tempora vitae
 Despiciam: vitii est plena senectia sui.
 Curvatur dorsum, titubat pes, membra tremiscunt,
 Calligant oculi, dens cadit, ora rigent

 Et languent visus nec quicquam dulce palato est,
 Inque cava assiduus tintinat aure sonus,
 Crebrescunt morbi, quatit artus tussis anhelos,
 Consumit tabes et mala multa premunt.

Bez obzira na religioznu tematiku, u *Davidijadi* (kao i u djelima ostalih humanističkih pjesnika) nalazimo i elemenata antičke mitologije. Neki nas mitološki elementi u *Davidijadi* podsjećaju upravo na priču iz Ovidijevih *Metamorfoza*. Tako u pjevanju I, st. 240—242 govori o Amfionovoj liri i Orfejevoj gitari:

Cessent Dirceos cytharae modulamine muros
 lactare exstructos vatum commenta piorum
 Rupesque et silvas Rhodopeia plectra secutos.

Prvi citirani stih aludira na Amfiona, Niobina muža, koji je dobio od Muza liru na čiji su se zvuk podizali tebanski zidovi sami od sebe. Treći cit. stih govori o Orfeju (*Rhodopeia plectra*) čija gitara ima jako djelovanje na životinje i mrtvu prirodu.

U devetom pjevanju, st. 189—190. spominje se priča o Dijani i Akteonu⁷⁹, poznata upravo iz *Metam.* III, 131—252. Prikazujući na tom mjestu kako se kralj David zaljubio u Betsabu, Urijinu ženu, Marulić navodi poređenje iz *Metamorfoza*. Kako je Marulićev opis (*David captus amore Betsabes*) majstorski izveden i kako podsjeća na Ovidijeve senzualne opise, citirat ćemo ovdje jedan odlomak:

Ecce videt posita mulierem veste lavantem
 Sese, ex adverso reclusis forte fenestris,
 Egregiam forma niveoque colore nitentem.
 Talem (si veterum figmentis credimus olim)
 Nudam Gargaphii Titanida fontis in undis
 Vidit Aristeides, tales et Troius ille
 Arbiter ob speciem certantes atque decorem
 Spectavisse deas perhibetur tempore longo
 Incertus, cui prima daret praeconia formae.
 Hanc ergo ut vidit, totis ardere medullis

⁷⁹ Isp. članak Veljka Gortana: *Antička mitologija u Marulićevoj Davidijadi*, Zbornik Filoz. fakulteta u Zagrebu, I (1955), str. 118.

lesseides coepit flammaque accensus amoris
 Quae foret ille rogat. Bersaben discit Uriae
 Connubio iunctam, qui tunc ductore Ioabo
 Militiae tolerabat onus. Nil talia regem
 Compescunt: superat Veneris vesana cupido.
 Bersaben iubet acciri turpique pudicam
 Foedat adulterio. Quae quum sub nocte redisset
 Ad thalamum stuprata suum, se sensit ab illo
 Concepisse novum commixto semine foetum (IX, 183—201).

I u Ovidija se Dijana zove *Titania* (*Metam.* III, 173); dolina *Gargafie* (*Metam.* III, 156) dala je ime i tamošnjem izvoru: isp. u Marulića pri-djev *Gargaphius fons*. Akteona Marulić naziva *Aristeides* po njegovu ocu Aristeju, bogu lova, koji je prvobitno bio identičan s Apolonom⁸⁰.

Frano Božićević—Natalis (1469—1536)

Pjesme Frane Božićevića izdao je Miroslav Marković⁸¹. Božićević je do svoje 22. godine boravio u Padovi, a poslije se vratio u Split i bavio književnim radom. Inače, njegov nam život nije poznat. U pjesmama Frane Božićevića ogledaju se teške prilike onoga vremena. Za nas je njegova zbirka pjesama interesantna i po tome što u njoj konstatiramo podosta Ovidijeva utjecaja. U pjesničkoj dikciji Božićević se mnogo povodi za Ovidijem. Razne imitacije i reminiscencije iz Ovidija vidljive su u mnogim pjesmama ove zbirke⁸². Iako pojedine poredbe iz mitologije često predstavljaju obični ukras u pjesmama naših latinista, ipak kod nekih latinista te poredbe predstavljaju organski izrastao oblik pjesničkog mišljenja i doživljaja. Ovo se odnosi naročito na neke latiniste humaniste. Ovdje ćemo se osvrnuti na neke Božićevićeve pjesme u kojima konstatiramo odjek Ovidijevih pjesama.

U elegiji I pjesnik tuguje za dragom, koja ga je napustila, zazi-vajući u očaju smrt. Mnogi nas stihovi podsjećaju na Ovidijeve pontske elegije. Isp. st. 35—36, 125—128., 139—140:

Ast mihi saeva dedit sors nigros undique casus,
 Impia caelicolae fata dedere mihi.

Di facerent varias o possem sumere formas
 Induere et vultus nunc miser ipse novos,
 Ut melius dulces possem perquirere amores,
 Ut dominam peterem protinus ipse meam.⁸³

Vade, meum nigro vestitu flebile, carmen,
 Ante pedes cuius non licet ire mihi.⁸⁴

⁸⁰ Isp. o M. Maruliću V. Gortan, *Hrv. latinisti* I, 229—230.

⁸¹ Marković je dao i ocjenu pjesničkog rada F. Božićevića; isp. str. 75—76. *Glasnika SAN*, knj. VI, 1, str. 76 (1954).

⁸² U uvodu izdanja navodi Marković primjere iz kojih se vidi kako je Božićević mnogo koristio topose iz Ovid. pjesama, naročito razne vrste hiperbole.

⁸³ Isp. *Tristia* III 8.

⁸⁴ Isp. *Tristia* I, 1, 1—4.

U st. 71—78. govoreći o svojim prilikama aludira pjesnik na priče o Meleagru (*Metam.* VIII, 260—242), Faetontu (*Metam.* II), Erisihtonu (*Metam.* VIII, 725—885) i Akteonu (*Metam.* III, 131—252).

Ističući snažno djelovanje pjesme (elegija 5) pjesnik (st. 23—27): kaže:

Carmine credibile est duos salisse molares,
Flumina currentes substituisse gradus.
Carmine, contendam, Libicas posuisse leaenas,
Armenias animos imminuisse tigres

Vrlo je vjerojatno (Isp. M. Marković⁸⁵) da gornji stihovi predstavljaju preradu Ovidijeva motiva iz *Amores* II, 1, 23 i dalje, gdje Ovidije veliča djelovanje ljubavne poezije.

Božićeviću preradu vidi Marković i u elegiji *Hieronimo Martiniaci qualiter cupidineis telis mederi possit respondit*. Tako u st. 15—20 daje poređenje ljubavne strasti:

Ut levis ardescit concusso stipite flamma
Et fuerat quae iam semisopita, furit;
Sauciat ut gravior renuentia colla iuventus,
Ora negata iugo contudit asper equus;
Sic amor indomito crescit ferus igne, favillam
Ingerit ulterius, quo magis ipse negas.
Qua ratione, petis, poteris cohibere dolores
Vulneris illati: cedito, sanus eris.

Da bi se uočilo da Božićević samostalno prerađuje svoj uzor, ogledajmo Ovidijeve stihove:

Vidi ego iactatas mota face crescere flammas
Et vidi nullo concutiente mori;
Verbera plura ferunt, quam quos iuvat usus aratri,
Detractant pressi dum iuga prima boves.
Asper equus duris contuditur ora lupatis,
Frena minus sentit, quisquis ad arma facit.
Acrius invitos multoque ferocius urget,
Quam qui servitium ferre fatentur, Amor.⁸⁶

U pjesmi 38 (Francisco Raynerio) prikazuje Božićević prilike u Splitu:

Me tenet Adriaci maris interclusior ora,
Ulla Venus quam non, rarus et hospes adit.
Gens habitat truculenta, ferox Corvati muros
Inde premit, Scythicis horridiora locis.
Quid tibi vis scribam? Nulla est mihi Xanthia, nullus
Hic amor aut digno carmine causa patet (st. 28—32).

Božićević, dakle, upoređuje sebe sa Ovidijem u progonstvu. I u Ovidijevo mjesto progonstva provaljivala su barbarska plemena, slično kao što su u vrijeme Božićevićeva Turci napadali na okolicu Splita.

⁸⁵ Isp. predgovor izdanja Božićevićevih pjesama.

⁸⁶ Božićevićeva samostalnost vidjet će se konkretnije ako uporedimo neka njegova mjesta sa odgovarajućim mjestima u Ovidija: Božićević: concusso stipite, *Ovidije*: mota face; Božićević: sauciat. . . gravior renuentia colla iuventus, *Ovidije*: verbera plura ferunt / detractant pressi dum iuga prima boves; Božićević: cedito, sanus eris, *Ovidije*: Acrius invitos multoque ferocius urget/quam qui servitium ferre fatentur, Amor.

Na istog Frana Rajnerija odnosi se i elegija 46. U njoj pjesnik hvali prijašnjeg namjesnika Luigi Capella, javlja se svom starom prijatelju, žaleći mu se na nevolje u kojima živi, osobito na glad i rat. Evo nekoliko stihova u Ovidijevu stilu:

Hanc tibi Franciscus mittit, Francisce, salutem,
Vernula Dalmaticis, si petis unde, locis. (1—2)

Ille ego sum quocum studium conferre solebas,
Pieriis quocum fontibus ora dabas (11—12)

Cuncta prius coeptos revocabunt flumina cursus
In caput, alba prius nox erit atra dies:

Quam tua de nostris exibat imago medullis,
Quam tuus e nostro dissoluetur amor (39—40)

Pulchra serenatae componunt otia mentis
Carmina, carminibus debet abesse malum (49—50).

Mogli smo ukazati na još više odraza Ovidijeve dikcije i tematike u pjesmama Frane Božićevića. Ali i navedeni primjeri jasno svjedoče koliko naš pjesnik duguje rimskom pjesniku Ovidiju.

Iako mnoge pjesme Božićevićeve karakterizira didaktički i moralizatorski ton, njegova poezija značajna je naročito po tome što realno prikazuje ondašnje prilike (Turci u gradu, Mlečani pred gradom, klasne borbe, napadi uskoka). Sve je to izraženo jezikom Ovidijevim.

Antun Vrančić (1504—1573)

Sitnih tragova Ovidijeva utjecaja opažamo i u zbirci pjesama Antuna Vrančića⁸⁷. U svojim nam se pjesmama Vrančić pokazuje kao ljubimac žena i slobodan u izrazu. Ovdje navodimo samo jednu reminiscenciju na Ovidija u njegovoj pjesmi Faberinu (2). U njoj Vrančić napominje prijatelju da mu nije poslao novac koji je bio obećao (st. 7—10):

Nec te Nasonis moveat sententia vatis:
Pollicitis dives quilibet esse potest.
Quisque potest, fateor, qui vult impostor haberi,
Quare et amatores id docet ille suos.⁸⁸

K O T O R

Ludovik Paskalić (oko 1500—1551)

Paskalić je pisao talijanske pjesme u stilu petrarkista⁸⁹, a proslavio se i svojom latinskom poezijom⁹⁰. Za rasvjetljavanje njegova života vrijedni su i podaci što su ih u posljednje vrijeme donijeli R. Kovijanić

⁸⁷ *Otia Verancii Antonii*, Krakov 1542. Isp. J. Torbarina, *Forum* 10—11 (1969).

⁸⁸ O Vrančiću: v. i V. Vratović, *Hrv. lat.* I, 604—605.

⁸⁹ Isp. *Rime volgari*, Mleci 1549. Isp. Rad 212 (1916), str. 3—52.

⁹⁰ Rad 212 (Körbler se u radu osvrće i na latinsku poeziju Paskalićevu).

i M. Popović⁹¹. U zbirci svojih latinskih pjesama opjevao je Paskalić svoje doživljaje⁹² i svoje veze sa prijateljima, kotorskim pjesnicima. Ni njega u životu nisu mimoišle mnoge nevolje, koje su našle odraz i u njegovim pjesmama. Paskalić također u pjesničkoj dikciji, a i tematici, stoji pod vidnim utjecajem Ovidijevim.

U pjesmi I, 3, pjesničkoj poslanici prijatelju Marijanu Brutu koji živi u Padovi, među ostalim pjesnik kaže:

Ecquid adhuc inter tantarum pondera rerum
Paschalis memorem te facit esse tui?
Si penitus veteris non es oblitus amici,
Nec tua letheus pectora torpor habet,
Qualiacumque libens nostrae cape munia Musae,
Quae tibi sint animi pignora certa mei. (11—16)

Gotovo istim riječima obraća se često i Ovidije svojim prijateljima u Rimu. Isp. napr. *Ex Ponto* II, 4, 3:

Ecquid adhuc remanes memor infelicis amici?

Na svoj rođendan sjeća se Paskalić svog života provedenog u zarobljeništvu (Kad se vraćao iz Padove u domovinu, zarobili su ga arapski gusari i odveli u Afriku). Dan, kad je pao u ropstvo, ostao mu je u sjećanju kao Ovidiju rastanak s Rimom:

Illius quotiens mihi tempestatis imago
Sese offert, animo tristis imago meo,
Tunc mihi per tosos sudor difunditur artus
Arrectaeque rigent per caput omne comae (I, 1. 13—16).

Na mnogim mjestima nije jednostavno Ovidijev utjecaj razlučiti od utjecaja ostalih rimskih elegičara. U svojoj versifikacionoj tehnici Paskalić nije obični imitator-versifikator. Od rimskih pjesnika imao je Ovidije ipak najsnažniji utjecaj na dikciju Paskalićevih pjesama.

Na nekim mjestima u Paskalićevim pjesmama uočavamo Ovidijevu senzualnost. Tako u pjesmi *De monili dominae* (I, 8) pjesnik zavidi ogrlici svoje drage i kaže (st. 15—18):

O mihi si liceat varias assumere formas
Et mea in innumeros vetere membra modos;
Non ego raucus olor, non alta fronte iuventus,
Sed fieri dominae posse monile velim.

Neposredno prije odlaska sa Krete (Godine 1537—1538 obavljao je Paskalić na Kreti neku vojničku službu)⁹³ uputio je pjesnik Eugeniju Bući elegiju II, 2. U pjesmi opisuje neka mjesta na tom otoku. Sjećanje na prijatelja i vrijeme provedeno s njim prepuno je reminiscencija iz Ovidijevih pontskih elegija; isp. 43—44, 49—50:

⁹¹ Nekoliko podataka o pesniku L. Paskvaliću, *Zbornik istorije književnosti* knj. 2 (1961), str. 49—63.

⁹² Poznato je da je više godina boravio na Kreti u mletačkoj vojnoj službi.

⁹³ Isp. Rad 212, str. 43.

Et te, quem praesens nequeo, tamen alloquor absens,
Omnis in Eugenio stat mea cura meo.

.....
Gratia magna tibi, mihi tu solatia praebes,
Unica tu mentis pax requiesque meae.⁹⁴

Kad je Karlo V god. 1532. spremao vojnu protiv Turaka, napisao je Paskalić elegiju II, 4, u kojoj veliča kralja i ukazuje na opasnost koja zapadnoj Evropi prijeti od Turaka. Na Ovidijeve *Metam.* I, 90—150 podsjeća početak Paskalićeve elegije:

Postquam prisca novis mutata est moribus aetas,
Pressaque non solito vomere terra fuit,
Vectaque inaccessas pinus montana per undas
Ausa fuit rapidis credere vela notis,
Aurea lethifero libertas obruta ferro
Corruit, indignum ferre coacta iugum,
Incessitque animis regnandi saeva libido,
Quae secum fraudes, quae mala cuncta tulit.

Pred povratak kući sa Krete napisao je Paskalić elegiju III, 1 (*In reditu ex Creta*)⁹⁵. Pjesnik zamišlja svoj susret sa zemljacima, kojima će pripovijedati o svojim dogodovštinama i o putovanju. Čeznja za Kotorom (*Ascrivium*) i prijateljima izražena je Ovidijevim stilom. Isp. st. 23—26:

Qua tandem e pelago nostro gratissima cordi
Aspiciam montes, Illiris ora, tuos?
Atque illos, quorum vivos sub pectore vultus
Conditaque in medio nomina corde fero?

U elegiji III, 2 priča pjesnik o svojoj ljubavi prema Silviji: Kad ju je jednom ugledao na kupanju, očarala ga je ona svojom ljepotom. Ipak mu je ova ljubav zadavala mnogo muka. Stoga na jednom mjestu (st. 17—18) kaže:

O ego ne tali violassem lumina visu
Qui dedit aerumnis semina prima meis.

Sličnim izrazima žali i Ovidije što je vidio ono što nije smio da vidi i zbog čega je dospio u progonstvo⁹⁶. Čitav pasus ove elegije, st. 41—54 posvećen je opisu Silvijine ljepote, Pjesnik čezne za zagrljajima i poljupcima. Nijedna žena starog doba ne može se, kaže on, porediti s njom:

Nec cantata tribus formosa Corinna libellis
.....
Nec Nemesis culti nec Delia cura Tibulli.

Ovo je očito reminiscencija na *Amores* III, 9, 31:

Sic Nemesis longum, sic Delia nomen habebunt.

⁹⁴ Imitacija *Tristia* IV, 10, 117;

⁹⁵ Isp. Körbler, o.c. str. 44.

⁹⁶ Isp. *Studi Ovidiani*, str. 66, bilj. 9. Na tom mjestu Giovanni del Virgilio kaže: „Alii dicunt quod causa fuit quia semel transiens per domum Octaviani vidit ipsum incestuose agentem et turpiter. Alii dicunt quod causa fuit quia ipse vidit dominam imperatricem nudam in balneo.“

Nekom prijatelju Filipu Fabriciju upravljena je elegija III, 5. Diveći se prijateljevoj vještini u sviranju na gitari, pjesnik se služi mitološkim komparacijama (st. 15—19) uzetim većinom iz pjesnika Ovidija.

Quot Laedeus olor placidae super amne Caystri

Ore movet vanos deficiente sonos.

Aut quot districto format philomela palato,

Dum miserum querulo gutture deflet Itym:

Tot mihi mellifluos cantus sentire videbar.

O labudima uz rijeku Kaistar (Jonija i Lidija), koji pred smrt osobito lijepo pjevaju, isp. Ovid. heroidu *Dido Aeneae*, 3—4, Gornji st. 17—18. podsjećaju na priču o Prokni i Filomeli iz *Metam.* VI. O poznavanju mitologije svjedoče stihovi u kojima spominje Furije, Kerbera, Titija, Tantara, Sizifa, Iksiona. Zvuk prijateljeve gitare upoređuje pjesnik sa sviranjem Orfejevim, Amfionovim i Arionovim.

Najveća i najljepša Paskalićeva elegija adresirana je na Hvaranina Jeronima Brtučevića⁹⁷. Pjesnik tješi prijatelja povodom smrti njegove supruge. Brtučeviću žalost pjesnik poređuje sa žalošću Orfeja za Euridikom (st. 65—68):

Infera Threicio patuerunt ostia vati,

Dum caneret querulae consona verba lyrae.

Umbrarumque ferunt captum dulcedine regem

Euridicem cupido restituisset viro.⁹⁸

„Suze više ništa ne pomažu”, kaže pjesnik prijatelju:

Testis erit Niobe, testis tibi turba sororum,

Eridani vitreas quae super astat aquas,

Testis erit, propria qui captus imagine vidit

Flens sua purpureo corpora flore tegi.

Et quae clausa cavis respondet vallibus Echo,

Versaque in aeternae impia Biblis aquas (100—105).

U citiranim i daljim stihovima Paskalić navodi imena iz Ovid. *Metamorfoza*: *Niobu* (VI, 146—312), *Helijade* (II, 329—380), koje su se od žalosti za bratom Faetontom pretvorile u crne topole, *Narcisa* koji se zaljubio u sebe, kad je ugledao svoje lice u izvoru vode, a zatim se pretvorio u cvijet (III, 7); nimfu *Eho*, koja se od čežnje za Narcisom, jer ju je odbio, pretvorila u kamen (III, 7); *Biblidu* koja se zaljubila u brata *Kauna* i od žalosti pretvorila u vrelo (IX, 441—665).

Više odjeka iz Ovidija nalazimo u pjesmi IV, 3 (*De specu Corytio silva*). Tako zgodni prijelazi s jednog opisa na drugi odaju uticaj *Metamorfoza*, u kojima je Ovidije upravo na takvim mjestima pokazao svoje majstorstvo. A i inače u ovoj pjesmi nalazimo više reminiscencija iz *Metamorfoza*. Govoreći, među ostalim, o ljepoti toga kraja u blizini koritske spilje, navodi Paskalić da su na tom mjestu, prema mitu, pali Giganti kad ih je Jupiter pobio svojim strijelama. Ovaj dio pjesme udešen je prema Ovidijevom opisu. Ipak Paskalić samostalno prerađuje priču; isp. stihove 124—130, 139—145:

⁹⁷ Isp. Körbler, o.c. str. 49—50. Kombol, 174.

⁹⁸ Isp. *Metam.* X, 1—77.

Forsitan et vera est, quae fertur fama, superbos
 Terrigenas olim caelum affectasse Gigantes,
 Et bellum movisse deis et Pellion Ossae
 Imposuisse super, subiectoque Ossan Olimpo,
 Et iam sideribus captis per tecta deorum
 Infandas sparsisse faces, et victa timore
 Numina sub variis sese oculuisse figuris

.....
 Tum demum aggestos montes ad sidera versis
 In praeceps cecidisse iugis saevosque Gigantas
 Fulminis afflatos flammis, hinc inde per orbem
 Disiectos, tandem late sparsisse ruinam:
 Quorum de numero membrorum mole Typhaeum
 Et longe ante alios rabie et feritate priorem
 His demum cecidisse locis.⁹⁹

U pjesmama Ludovika Paskalića utjecaj Ovidijev je, kako se moglo vidjeti iz ovih nekoliko primjera, prilično velik: Dikcija, motivi i pojedini opisi dokazuju da je od rimskih pjesnika naš pjesnik iz Kotora najviše volio Ovidija, osobito njegove Metamorfoze i pontske elegije. Paskalić se, dakle, pridružuje broju dalmatinskih latinista, koji su se mnogo ugledali na Ovidija¹⁰⁰.

Budući da je prije nekoliko godina objavljena antologija hrvatskih latinista¹⁰¹, prva naša antologija, bit će vrijedno da i ovdje ponovimo neka zapažanja o pojedinim latinistima, koja su iznijeli priređivači antologije:

Karlo Pucić. Osim utjecaja rimskih elegičara, u tonu njegovih elegija osjećamo utjecaj ondašnjeg kršćanskog platonizma o prevladavanju zemaljske ljubavi nebeskom (V. Vratović).

Ilija Crijević. Svoj pjesnički talenat očitovao je osobito u pjesmama Flaviji. Njegova je lirika puna mladenačke strasti, od najžešćih zanosa putene ljubavi. Ističe se utjecaj Propercijev (patos, dikcija).

Stjepan Gradić. Diplomata, pisac rasprava iz filozofije, teologije, fizike, govornik, dobar latinski pjesnik i dubrovački rodoljub (V. Gortan). Pjesme su mu prigodnice.

Vice Petrović. U njegovim pjesmama provlači se često gorčina, osjećaj osamljenosti bez žene i vjernost prijatelja. Ovidijeva dikcija (dikcija pontskih elegija) zazvučala je u nekim elegijama novim potrebnim tonovima neutješne boli i očaja, napuštenosti i osamljenosti (V. Vratović).

Džono Rastić. Rastić nije bio rođeni liričar. Izvrstan stilist, u mladosti je volio pisati lascivne pjesme. Dosta je prostora posvetio ugođajima iz prirode i ljubavi (V. Vratović).

⁹⁹ O Tifoeju, pred kojim su bogovi bježali do Egipta i pretvorili se u razne oblike, isp. *Metam.* V, 320—333.

¹⁰⁰ Ovo dosad nije isticano u našoj literaturi. O Paskaliću v. i V. Vratović, *Hrv. latinisti* II, str. 572.

¹⁰¹ Kolekcija: *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, knj. 2—3 (Hrvatski latinisti, antologija). Priredili Veljko Gortan i Vladimir Vratović, Zagreb 1969—1970. [Ovaj naš rad o utjecaju Ovidija na južnohrvatske latiniste izvadak je (nešto izmijenjen i skraćen) iz doktorske disertacije „Ovidije u dubrovačkoj i dalmatinskoj književnosti“, Beograd, 1970].

Marko Bruerević. Bruerević je pjesnik prigodničar. Latinska poezija ističe mu se izrazitom čistoćom, biranošću klasične diktije i elegantnim vladanjem metričkim shemama (V. Vratović).

Juraj Šižgorić. Šižgorić je pjesnik profinjene duše s izrazitom sklonošću prema turobnom, elegičnom tonu. Iz stihova izbija iskreno, proživljeno pjesničko osjećanje izraženo adekvatnim pjesničkim izrazom (V. Gortan).

Ludovik Paskalić (Paskvali). U njegovoj poeziji ističu se rodoljubne elegije s toplim opisima zavičaja. Upada u oči jasnoća i preglednost lirske fraze, čistoća jezika. Paskalić je odličan latinst 16. stoljeća (V. Vratović).

Antun Vrančić. Iako se Vrančić pretežno bavio proznim stvaranjem i bio javni radnik, našao je vremena i za pjesme. Pjesme su mu po tematici ljubavne, autobiografske, političke. Neke pokazuju značajniji stepen ljubavnog iskustva (V. Vratović).

Sarajevo.

Ž. Puratić.

RÉSUMÉ

Ž. Puratić: L'INFLUENCE D'OVIDE SUR LES POÈTES LATINISTES CROATES

Dans les poèmes des latinistes croates nous trouvons assez de traces de l'influence d'Ovide, surtout de ses *Métamorphoses* et des *Tristes Pontiques*. On sait déjà que les poètes néolatins se servent souvent des lieux communs (loci communes) et les insèrent dans leurs propres poèmes. C'est ainsi que l'expression poétique, d'Ovide domine dans la poésie néoclassique. Les métaphores mythologiques prennent leur source aux *Métamorphoses* d'Ovide. C'est l'activité de l'école¹ surtout au XVII et au XVIII siècle qui joue un grand rôle dans cette influence d'Ovide qui domine dans la poésie néoclassique. Certains latinistes connaissaient l'art de composer les poèmes dans le style des élégies d'Ovide. Les écoles ont joué également un rôle important sur les latinistes humanistes, mais ceux-ci montrent plus de traits individuels et d'expérience personnelle que les poètes ragusains du XVIII et XIX siècle. Certaines réminiscences dans leur poésie sont considérées comme une influence directe d'Ovide. Nous trouvons des traces de l'influence d'Ovide à Raguse déjà au XV-e siècle, mais surtout au XVIII-e siècle. Les latinistes ragusains imitaient surtout les *Tristes Pontiques* et les *Métamorphoses*, mais les autres oeuvres d'Ovide sensiblement moins.

L'influence d'Ovide est surtout forte sur les poètes latins du XV-e et XVI-e siècles en Dalmatie et à Cattaro. La poésie de Juraj Šižgorić (Georgius Sisgoreus) est particulièrement sous l'influence d'Ovide. Nous trouvons également influence chez Frane Božičević (Franciscus Natalis) et Ludovik Paskalić. Dans les poèmes des poètes croates nous trouvons également les traces des autres oeuvres d'Ovide: *Les Héroïdes* (p. ex. Šižgorić et J. Rastić), *Amours* (p. ex. J. Šižgorić), *Art d'aimer* et *Remède d'amour* (p. ex. M. Bruerević, L. Paskalić).

Dans l'étude consacrée aux influences d'Ovide on traite aussi les autres poètes du XV-e au XIX siècle: Karlo Pucić, Ilija Crijević (Elias Cerva), Jakov Bunić, Stjepan Gradić, Vice Petrović, M. S. Zlatarić, R. Kunić, B. Stay, F. Stay, Đ. Hidža, J. Rastić, M. Bruerević, J. Šižgorić, M. Marulić, F. Božičević, A. Vrančić, L. Paskalić.